

КЕСИПТИК АДИСТИККЕ ДАЯРДООДО КОМПЕТЕНЦИЯНЫН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

SOME PROBLEMS IN PREPARING FOR PROFESSIONAL COMPETENCE

Аннотация: Бул макалада кесиптик педагогикалык адистикке даярдоодо компетенттүүлүктү, кесипкөйлүктү өркүндөтүүнүн маселелери каралды. Педагогикалык ишмердик чөйрөсүндө жоопкерчилик, аны аткаруу жөндөмдөрүнүн жана мүмкүнчүлүктөрүнүн комплекси менен, мотивациялык даярдык жана ишке багыт алуунун бар экендиги, зарыл болгон билимдин, ыкмалардын жана тажрыйбалар системасы камсыздалат. Белгиленгендей, билим берүү системасында өзгөрүүлөрдүн болушу менен кесиптик адистерди калыптандыруунун талаптары да өзгөрүлдү. Педагогикалык билимди модернизациялоо процессине өзгөчө көңүл бурулушу менен, анын алкагында кесиптик өз алдынчалыкка мобилдүүлүккө, кесиптик өсүшкө жөндөмдүүлүккө, эмгектин сапатына, жоопкерчиликке, коммуникативдик маданиятка ээ боло турган келечектеги мугалимдерди даярдоону ишке ашыруунун окуу процессинде инсандын өз алдынча катышуусуна багытталган кырдаалдык маселелерди чечүү үчүн колдонулган жөндөмдүүлүгүн арттырууга адистиктердин кесиптик билимин, үйрөнүүлөрүн жана ыкмаларын, кесиптик компетенциясын калыптандыруу зарылдыгын жөнүндө кеңири сөз болот.

Түйүндүү сөздөр: компетенттүүлүк, кесип, чыгармачылык, маселелер, жаңычылдык, ишмердик, шык, маалыматтык.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы усовершенствования компетентных и профессиональных навыков в подготовке педагогов.

Показано, что изменения в системе образования определяют смену требований к формированию личности профессионала. Совокупность новых подходов к процессу образования и привлечение личного опыта обучающегося обеспечат актуализацию механизмов самореализации и развития личностной и профессиональной мобильности личности. Модернизация образования - процесс необратимый и очень важный для современного этапа развития системы образования. Она требует от педагога повышения его профессионального уровня, формирования и совершенствования педагогической культуры, соответствующей запросам современной жизни, требует обновления и придания гуманитарно-личностной направленности профессиональной компетентности современного педагога. Профессиональная компетентность лежит в основе повышения квалификации педагогов и дополняется методической, социальной и личной компетентностью.

Ключевые слова: компетенция, профессия, творчество, задачи, новаторство, деятельность, мастерство, информация.

Annotation: The article deals with the problems of improving competence and professional skills in training future teachers.

It shows that changes in the education system predetermine the change of requirements for the formation of the professional personality. A set of new approaches to the process of education and the involvement of the students personal experience will ensure the actualization of the mechanisms of self-realization and the development of personal and professional mobility of the individual. Modernization of education is an irreversible process and very important for the modern stage of development of the education system. It requires the teacher must increase his professional level, he must form and improve the

pedagogical culture corresponding to the demands of modern life, it requires updating and giving the humanitarian-personal orientation of the professional competence of the modern teacher. Professional competence forms the basis of teacher development and it is supplemented with methodical social and personal competence.

Key words: Competence, profession, creation, tasks, innovation, activity mastery, informational.

Кесипкөйлүк – педагогикалык компетенттүүлүктүн эң жогорку деңгээлинин жогорку тепкичтеринин бири болуп эсептелет. Бул өзүнчө кесиптик жана кесиптик позициялык мааниге ээ болуусу, ошону менен бирге гуманисттик багыттагы мааниге ээ болуусу, ошондой эле, эмгектин жогорку үлгүлөрүн алып жүрүүсү, ага кошумча жаңылык издөөдөгү аракеттер (новаторлук) болот. Кесиптик компетенттүүлүктүн бардык аныктамалары чыгармачылыкты кошо алып жүрөт. Педагогдун чыгармачылыгы өзүнүн предметин жана илимдин ага жанаша жүргөн тармактарын жакшы билүүсүнө, окутуу жана тарбиялоо методикасына ээ болуусуна, психологияны түшүнө билүүсүнө негизделет. Чыгармачылык менен мамиле кылуунун маанилүүлүгү педагогикалык маселелерди чече билүүгө, өзүнүн билиминин деңгээлин жана мүнөзүн түшүнө билүүгө, аны андан ары өркүндөтүүгө, жаңы чечимдерди табууга аракеттенүүгө, ага психологиялык даярдык көрүүсү жана аны ишке ашыруу ишеними менен аныкталат. [1.83-б.] Бардык адамдардыкындай эле, педагогдун психикасынын өсүүсү, анын активдүүлүгү кесипкөйлүк жана коомдук ишмердигине байланыштуу болот [2. 89-б.]

Демек, педагогдун өзүнүн жана анын кесипкөйлүгүн өнүгүүсү бири- бири менен тыгыз байланышкан жана шартташкан. Ушул негизде белгилүү педагог С.Б.Елканов педагогдун өнүгүүсүнүн төмөнкү үч компоненттүү структурасын сунуш кылган:

- жалпы педагогикалык сапаттар (педагогикалык багытталуу жана мотивация);
- кесиптик маанилүү сапаттар;
- жеке психологиялык касиеттери (жөндөмү, темпераменти, мүнөзү, психикалык процесстер жана абалы).

Ал эми педагог Ю.Н.Кулюткин педагогдук кесипкөйлүк маани берип турган жеке сапаттардын дагы башка үч касиетин көрсөткөн:

- башка адамдын ички дүйнөсүн түшүнүү жөндөмү;
- окуучуга активдүү таасир этүү жөндөмү;
- өзүн өзү башкара билүү.

Бирок ошондо да белгилей кетүү керек, кесиптик жарамдуулук көйгөйлөрүн талдоодо көбүнчө кесиптик маанилүү сапаттары өнүгүнөн гана караштырылат, ал эми ишмердиги өзүнчө мүнөздөлөт. Алардын ортосундагы өз ара байланышка гана көрсөтмө берилет: жеке сапаттары ишмердигинде калыптанат, ал эми ошол эле зарыл болгон сапаттардын бар экендиги анын ишмердигинин ийгилигин шарттайт. Чындап келгенде, бардык маанилүү кесиптик сапаттары бар туруп, ишинин ийгилиги көрүнбөгөн учурлар да болот, анткени инсандыгы менен ишмердигинин ортосунда алешемдиктер буга жолтоо болот.

Ушу жагынан алганда, белгилүү педагог А.К.Маркова педагогдун инсандык структурасындагы интегралдык мүнөздөмөлөрдү бөлүп көрсөтөт:

а) педагогдун кесипкөй педагог катары өзүн өзү түшүнүүсү, башкача айтканда, өзүн кесипкөй педагог катары кабыл алуу комплекси;

б) ишмердиктин жана баарлашуунун жеке стили – бул педагог үчүн мүнөздүү болгон педагогикалык ишмердиктин жана баарлашуунун милдеттеринин, каражаттарынын жана жөндөмдөрүнүн туруктуу ай-калушуусу;

в) чыгармачылык потенциалы, башкача айтканда, инсандын уникалдуу жөндөмдөрүнүн топтому, анын ичинде стандарттык эмес деңгээлде педагогикалык маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берүүчү креативдик ой жүгүртүүсү кирет.

Демек, кесипкөйлүк билим – педагогикадан, педагогикалык ишмердиктин теориясынан жана методикасынан, психологиядан жана башка жалпы кесиптик жана атайын дисциплиналардан алынган маалыматтар, алар кесиптин жана Мамлекеттик стандарт аныктаган тиешелүү билимдин негизин түзөт. Педагогдун кесиптик билимин белгилүү бир иерархия этаптары аркылуу көрсөтсө да болот.

Мындай көз карашка таянган окумуштуулар – дейт проф. Б.М.Акматав «компетенция» жана «компетенттүүлүктүн» ортосун айырмалашат да, компетенттүүлүктү, кеңири түшүнүк же парадигма катары алуу менен бирге жогорку деңгээлдеги билимге негизделген, интеллектуалдуу, социалдык-профессионалдык тажрыйбасы жетиштүү, инсандык сапаты калыптанган жаран ээ боло турган билимди элестетүү менен тыянакка келишет. Ошондуктан, турмуш-тиричиликте мурдатан «компетенттүү» деген түшүнүк колдонулуп келе жаткан болсо, окумуштуулар аны тереңдетүү менен белгилүү бир кесиптик деңгээлди аныктоочу сапаттык белги катары белгилешип, адистешип жаткан жарандын иш билги (компетенция) сапаттарын аныктоочу категориялар катары колдоно башташкан деп айтууга болот»- деп аныктама берет.[3. 23-б.]

Жогоруда белгиленгендей, адистин билимге багытталуусунун негизги предмети кесиптик билим алуу, педагогдун өзүнүн кесиптик ишмердигин ишке ашырууга теориялык жактан даярдыгы кирет, демек бул анын педагогикалык компетенттүүлүгүн көрсөтөт.

Өз учурунда алдыңкы педагог Я.А. Коменский : - “Ким өзү аз билсе, ал ошончо эле үйрөтө алат” – деп белгилегендей келечектеги педагог кесиптик эффективдүү ишмердик үчүн (тигил же бул предмет боюнча, илимий дисциплина боюнча), ошондой эле, бардык педагогикалык дисциплиналар жаатында, анын ичинде антропологиялык, гуманитардык, социалдык илимдер боюнча, атайын билим алышы керек. Андан тышкары, педагог адис болуш үчүн жалпы маданий билимдер зарыл, буларсыз тарбия берүүнү жалпы адамзаттын маданий контекстине киргизүү процесси катары түшүнүүгө мүмкүн эмес.

Компетенттүүлүк – аткаруу маанисиндеги шыктуулукту эле эмес, ага уюштуруучулук жана ишмер-

дикке байланышкан бардык көйгөйлөрдү системалуу түшүнүү, милдеттерди кое билүү жана ошол адам компетенттүү болгон конкреттүү көйгөйлөрдү чече билүүнү уюштуруу жөндөмүн билдирет.

Жалпысынан кесипкөй адамды: кесибинин мотивациялык жана операциялык чөйрөсүндөгү ченемдерине натыйжалуу жана ийгиликтүү ээ болгон, өз ишмердигин жогорку өндүрүмдүүлүктө аткарган адам катары мүнөздөсө болот, жогорку стандарттарды кармачу менен өнүккөн кесиптик максаттары бар, өзүнүн кесиптик турмушунун сценарийин өз алдынча түзө алган, сырткы тоскоолдуктарга туруктуу, кесиптик каражаттары менен өз инсандыгын тынымсыз өстүргөн, кесиптик тажрыйбасын оригиналдуу чыгармачылык менен байытып турууга умтулган инсан деп мүнөздөсө болот, ошону менен бул кесиптин коомчулукта социалдык артыкчылыгын көрсөтүп турат. Бир эле адамдын ар кандай кесипке ээ болуусунун ар бир этабында компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жогоруда аталган сапаттардын ар кайсы комплекси менен көрсөтүлөт.

Чындыгында, компетенттүүлүк – көп деңгээлдеги когнитивдик, экспрессивдик жана интерактивдик мүнөзгө ээ болгон билим болуп эсептелет. Бул психологиялык ички даярдыктын жана адистин өзүнүн билимин жана тажрыйбасын камтыган касиеттеринен турган татаал бирдиктүү система. Ошол эле учурда адистин ички терең касиеттери да бар – алар баарлашууга муктаждыгы, өзүнө болгон ишеними жана өзүн-өзү баалай билүүсү кирет.

Компетенттүүлүк - андан башка да төмөнкүдөй мүнөздөмөлөрдү камтыйт, мисалы адистин чечиле турган маселелерге интегралдык туура келүүсү, чечилген маселелеринин саны жана сапаты, көйгөйлүү кырдаалдарда натыйжалуулукка жана ийгиликке жетишүү. Ошондой эле таасир этүүнүн конкреттүү ыкмаларын жана алардын эффективдүүлүгүн көрө билип, пайдалануу билими да кошулат. Компетенттүүлүктүн өзүнүн функциялары бар: таанып-билүү, жөнгө салуу, контролдоо функциясы, баалоо жана өзүн өзү баалоо.

Педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү – бул педагогикалык ишмердүүлүккө даярдык, анын ишке мамилеси, жеке касиеттери, ошондой эле өз ишин жаңы чыгармачылык менен аткарууга умтулуусу. Мында татаал жана көп кырдуу мамиле талап кылынат. Ал педагогдун бир гана кесиптик негизги билими жана тажрыйбасы менен аныкталбастан, ошол эле учурда анын айлана-чөйрөнү кабыл алуусу, өзү менен иштешип жаткан адамдар менен мамиле түзө билүүсү, жалпы маданияты, өзүнүн чыгармачыл потенциалын өнүктүрө билүүсү менен аныкталат.

Ушул жерде алдыңкы педагог А.К.Маркованын педагогдун кесиптик жана жеке инсандык компетенттүүлүгүн бөлүп көрсөткөнүн белгилей кетүү максатка ылайыктуу болот. Андан сырткары ал курактык компетенттүүлүктү бөлүп көрсөткөн, ал өзүнө төмөнкү элементтерди камтыйт:

- адистикке киришүү;
- кесиптик ишмердиктин жана кесиптик баарлашуунун ченемдерине ээ болуу;
- чыгармачылык - бул өз кесибинин коомдук тажрыйбасына жеке салым кошуусу;

- жеке тажрыйбасын кийинки муундарга жазуу жүзүндө калтыруу.

Ошону менен, адистин педагогикалык эрудициясы анын көптөгөн илимдерде терең билими жана таанып-билүүсү бар экенин божомолдойт, ошондой эле, улам жаңы билимдерди топтоо боюнча үзгүлтүксүз системалуу иш-аракетин билдирет.

Ушул жерде айта кетчү нерсе, бардык жаңы технологияларды пайдалана билүүнү үйрөнүү керек. Бул мугалимдер үчүн да тиешеси бар нерсе – мугалимдерди кошумча окутуунун бардыгы заманбап технологияларды (анын ичине маалыматтык да кирет) пайдаланууга багытталышы керек. Билим алуу системасын модернизациялоо (жакшыртуу) улам жаңы мүмкүнчүлүктөрдү жана горизонтторду ачат, бирок ошол эле учурда мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнө жогорулатылган талаптарды коет. Ар тараптан өнүккөн жана турмушка даяр адистерди окутуу жана тарбиялоо милдети жана заманбап маалыматтык коомунда өз ара аракеттешүүгө даярдоодо, заманбап педагогикалык жана маалыматтык технологияларды билген педагог гана чече алат. Жаңы маалыматтык технологиялар дүйнөсү биздин турмушубузда улам көбүрөөк орунду ээлей баштады. Компьютердик технологиялар заманбап маданияттын, анын ичинде билим чөйрөсүнүн ажырагыс бөлүгү болуп эсептелип калды. Компьютердик технологиялардан улам окутулуп жаткан предметке кызыгуу, ойлоону ишмердиги активдешет. Жаңы билим берүү программасына ылайык, маалыматтык-коммуникациялык технологияны билбей туруп маалыматтык компетенциянын негизин бири болгон жана башка базалык компетенцияларды калыптандыруу жана өнүктүрүү мүмкүн эмес.

Жогоруда айтылган тажрыйбалардан улам, билимди өнүктүрүүнүн заманбап деңгээлинде негизги компетенттүүлүктүн бири болуп маалыматтык компетенттүүлүк эсептелет, интеграцияланган окутуу кыска убакыттын ичинде келечек адистин кызыкчылыктарын билүүгө жана аны өнүктүрүүнүн жолдорун белгилөөгө, инсандык туюмдарын өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк түзөөрү билинип турат.

Азыркы учурда педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн маанилүү бир бөлүгү болуп анын өзүнүн кесиптик-педагогикалык ишмердигинде заманбап маалыматтык-коммуникативдик технологияларды пайдаланууга даярдык деңгээли эсептелет. Адистин жогорулатуу системасында технологиялардын заманбап маалыматтык, социалдык, коммуникативдик жана башка түрлөрүн активдүү колдонуу оң натыйжаларга алып келет. Заманбап технологиялар жаатында педагогикалык кадрларды методикалык колдоо системасында, маалыматтык-коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу жана өнүктүрүүнүн ар кандай формалары жана ыкмалары ишке ашырылат. Заманбап санариптик окуу ресурстарын активдүү пайдаланууну билдирген окуу процессинин жаңы идеясы технологияларды пайдалануунун жаңы деңгээлине өтүүдө жалпы жана кесиптик билим берүү мекемелеринин иштеринде маалыматтык-коммуникативдик технологияларды системалуу киргизүү жана активдүү пайдалануу үчүн шарттарды түзүүдө турат. Педагогдордун жаңы техниканы өздөштүрүүсү – бул бир гана жаңы маалыматтык технологиялар менен таанышуусу

эле эмес, ошондой эле, аларды өзүнүн кесиптик ишмердигинде сабаттуу пайдалануусу да кирет.

Азыркы учурда келечектеги педагог-мугалимдердин маалыматтык-коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөр бар. Билим берүүнү маалыматташтыруу процессинин ийгилиги көптөгөн факторлордон турат, анын ичинде бардык окуу мекемелеринин маалыматтык-коммуникативдик технологияларды камсыздоосунан, маалыматтык-билим берүү чөйрөсүн өркүндөтүүдөн, маалыматтык-коммуникативдик жана кесиптик компетенцияны калыптандыруу максатында маалыматтык-коммуникативдик технологиялар жаатында жана заманбап педагогикалык технологиялар жаатында педагогикалык кадрларды системалуу, максатка багыттуу даярдоого көз каранды болот. 4. 18-б.]

Маалыматтык-коммуникативдик компетенттүүлүктүн деңгээлин жогорулатуу менен мотивациялык стимулдар өзгөрөт: кесиптик өсүшкө жана адистештирүүдө өзүн-өзү өркүндөтүүгө умтулушат жана окутуунун процессин өркүндөтүүнүн жаңы жолдорун изилдөөгө киришишет. Бирок бул үчүн бардык зарыл шарттарды түзүү зарыл. Азыркы күндө ар бир педагог өзүнүн кесипкөйлүгүн өркүндөтүүнүн мүмкүн болушунча маанилүү аспектилери өзү аныктайт.

“Кесиптик компетенттүүлүк” термини жөнүндө ар кандай жоромолдор айтылып жүрөт. Анын бири – “кесиптик компетенттүүлүк – мугалимдин өзүнүн кесиптик ишмердигин эффективдүү ишке ашыруу жөндөмү”. [5. 93-б.] Бул жерде тандоо мүмкүнчүлүгү бар: адистикти жана билимин жогорулатуунун курстарынан өтүү, тармактык педагогикалык коомчулуктун жана мектептердин методикалык бирикмелердин ишине катышуу. Педагогикалык адистикти жогорулатуунун бардык формалары бир тараптуу максатты көздөйт – бул окуу предмети жана аны окутуу методикасы жаатында компетенттүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү болуп саналат.

Арийне, педагогдун компетенттүүлүгү менен компетенцияны айырмалай билүү керек. Педагог адистиктин компетенттүүлүгү - иш жүзүндө туруктуу өркүндөтүлүп жана ишке ашырылып турган жөндөмдөрү, ишмердик мүмкүнчүлүктөрү, мотивациялык багытталуусу жана ал ишмердиктин маанилүүлүгүн терең сезе билүүсү жана өз иш-аракеттеринин жана жасаган кадамдарынын натыйжасына жеке жоопкерчилигин алуу болуп эсептелет.

“Билим берүүчүлүк табияты боюнча окшош көрүнгөнү менен бул эки түшүнүктүн кесиптик билим берүүдө методологиялык жактан кескин айырмасы бар экенин айтпай кетүүгө болбойт. Маселен, салттуу билим берүүдө жаран ала турган кесиптик билим мамлекет тарабынан аныкталып, ал баарыга милдеттүү түрдө окутулуп үйрөтүлсө, (билим катары) анан аны практикалык иштерде пайдалануу үчүн көндүмдөр иштелип чыгып, андан соң аны күндөлүк турмушта керектөөчү адат катары калыптана турган болсо, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу социалдык-чөйрөнүн, коомчулуктун керектөөсүн аткара ала турган адисти окутуу тарбиялоого милдеттүү болуп отурат”. [6. 25-б.]

Педагогика чөйрөсүндө заманбап окумуштуулардын ой-пикири боюнча

[Наумова Т.А., Сердобинцева Е.А. 89-б.4.] мугалимдин компетенттүүлүгү - бул анын укуктары, милдеттери жана педагогикалык ишмердик чөйрөсүндө жоопкерчилик, аны аткаруу жөндөмдөрүнүн жана мүмкүнчүлүктөрүнүн комплекси менен, мотивациялык даярдык жана ишке багыт алуунун бар экендиги, зарыл болгон билимдин, ыкмалардын жана тажрыйбалар системасы бар экендиги менен камсыздалат.

Педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү – көп кырдуу түшүнүк. Тактап айтканда, А.С. Белкин педагогдун компетенттүүлүгүнүн 70 түрүн аныктайт, коомдук-социалдык жактан жөндөмдүү болуш үчүн компотенттүүлүктүн 39 түрүн Ж. Равен белгилеген. [7. 24-25-б.]

Билим берүү практикасында теорияны өнүктүрүүдө чоң салым кошкон америкалык окумуштуу М. Ш. Ноулзанын пикири боюнча, өзгөрүп турган шарттарда өз билимин пайдаланууга жөндөмдүү боло турган жогорку кесиптик билим берүү чөйрөсүндө негизги маселелердин бири болуп, өмүр бою өз билимин туруктуу өркүндөтүп туруу жөндөмүндө негизги компетенция камтылып турганын билүү болуп эсептелет.

Педагогикалык билимди модернизациялоо процессине өзгөчө көңүл бурулушу менен, анын алкагында кесиптик өз алдынчалыкка мобилдүүлүккө, кесиптик өсүшкө жөндөмдүүлүккө, эмгектин сапатына жоопкерчиликке, коммуникативдик маданиятка ээ боло турган келечектеги мугалимдерди даярдоону ишке ашыруунун окуу процессинде инсандын өз алдынча катышуусуна багытталган кырдаалдык маселелерди чечүү үчүн колдонулган жөндөмдүүлүгүн арттырууга адистиктердин кесиптик билимин, үйрөнүүлөрүн жана ыкмаларын ичине алган кесиптик компетенциясы калыптандыруу зарылдыгын билдирип турат. Ошондой эле, бул көйгөйдүн абалын жогорку илимдин теориясында жана практикасында изилдөө иштери дагы да уланат, ошол себептен адистиктердин педагогикалык билиминин кесиптик компетенциясы өз алдынча калыптанбай тургандыгы жөнүндө жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет.

Адабияттар

1. Вербицкий А. А., Ларионова О. Г. Гуманизация и компетентность: контексты и интеграция. — М.: МГПОУ, 2006. — 172 б.
2. Ларионова О. Г. Подготовка учителя математики в условиях контекстного обучения. — М.: МГОУПУ, 2006. — 172 б.
3. Акматов Б.М. Болонья процесси жана жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориясы жана практикасы (окуу куралы) – Б., 2016. 383 б.
4. Наумова Т.А., Сердобинцева Е.А. Современные измерения литературных компетенций школьников: базовый и национально-региональный компонент // Успехи современного естествознания. — 2010. - № 12 – 40 б.
5. Кучугурова Н.Д. Формирование профессиональной компетентности будущего специалиста // Проблемы и перспективы педагогического образования в XXI веке. - М, 2000. – 160 б.